

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВА: ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ ТА ЧИННИКИ ВПЛИВУ

Яремченко Л.М.

канд. екон. наук, доцент

ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі»

Конкурентоспроможність будь-якого суб'єкта господарювання виступає однією з найвагоміших складових ринкової економіки. Вона визначає можливість підприємства адаптуватися до змін ринкової кон'юнктури, нового законодавства, змін податкової системи, прогнозувати цінову політику, займатись пошуком нових джерел фінансування, оптимізувати ефективність використання сировинних ресурсів, забезпечувати наявність висококваліфікованого персоналу та інші аспекти, що забезпечують необхідних для успіх компанії.

Необхідність постійного контролю суб'єкта підприємництва за аналогічними об'єктами на ринку та здатність витримати конкуренцію і визначає його конкурентоспроможність.

Якщо поняття «конкурентоспроможності» розглядати з точки зору етимології, то воно походить від латинського слова «*concurrentia*», що означає в перекладі зіткнення, змагання, суперництво. В перекладі з англійської мови дієслово «*compete*» «конкурувати», лежить в основі слова «*competitiveness*» (з англ. «конкурентоспроможність») [1, с. 87].

Поняття «конкурентоспроможність» використовують до різних об'єктів: товар, підприємство, галузь, регіон, країна. Саме головній складовій фінансової системи країни – фінансам підприємств – відводиться провідне місце у формуванні конкурентоспроможності. Дане поняття є багатограним, вчені не мають єдиного підходу щодо його трактування.

Наявність розбіжностей у трактуванні обумовлена різними позиціями авторів щодо відображення особливих характеристик конкурентоспроможності підприємств, виявлення першооснови, форми представлення, ступеня деталізації поняття, а також метою та завданням дослідження. Переважна більшість авторів, які досліджують проблему конкурентоспроможності підприємства, виділяють чотири наукових підходи: компаративний, ресурсний, поєднання компаративного і ресурсного та системний. Проте кожний з названих підходів характеризується відповідними напрямками [2, с.107].

Визначення конкурентоспроможності підприємств на основі компаративного підходу, акцентує увагу на відносності конкурентоспроможності підприємства та формулює його зміст у процесі встановлення порівняльних характеристик підприємств-конкурентів. Ресурсний підхід полягає у формуванні уявлення про його сутність з позиції потенційних можливостей підприємства в умовах конкурентного ринку. У результаті

поєднання компаративного та ресурсного підходу до визначення конкурентоспроможності підприємств сформовано складні поняття, які відображають головні стратегічні цілі підприємства та передбачають поєднання порівняння конкурентоспроможних переваг суб'єктів господарювання, ефективної діяльності підприємств-конкурентів та конкурентоспроможності їх продукції. Системний підхід до визначення конкурентоспроможності підприємства ґрунтується на всебічному вивченні процесів, які відбуваються у внутрішньому середовищі підприємства, що відображає його взаємовідносини із зовнішнім середовищем [2, с. 108-110]

За вищеназваними підходами визначення конкурентоспроможності підприємства сформована табл.

Таблиця

Трактування вченими поняття «конкурентоспроможність підприємства»

Автор	Визначення /джерело
Компаративний підхід	
І.І. Білецька	Конкурентоспроможність підприємства – часовий стан об'єкта, забезпечуваний здатністю до кращого використання ключових компетенцій у порівнянні з конкурентами й умінням підтримувати цей стан якийсь час [3, с. 81]
І.І. Вініченко	Конкурентоспроможність підприємства – можливість його ефективної господарської діяльності й її практичної реалізації в умовах конкурентного ринку [4, с. 10]
Н. Грицишин	Конкурентоспроможність підприємства – це рівень компетентності підприємства у певній галузі, порівняльна перевага підприємства стосовно інших конкурентів, які діють у регіоні, країні та за її межами [5, с. 29-30]
П.Р. Діксон	Конкурентоспроможність підприємства – показує, наскільки продуктивна й ефективна фірма щодо конкурентів, посередників та в обслуговуванні замовлень [6, с. 131]
І.З. Должанський	Конкурентоспроможність підприємства – це можливість ефективно розпоряджатися власними й позиковими ресурсами в умовах конкурентного ринку [7, с. 384]
О.Є. Кузьмін, Н.І. Горбаль	Конкурентоспроможність підприємства – це здатність досягати конкурентних переваг над іншими підприємствами на конкретному ринку [8, с. 34]
С.І. Ожегов	Конкурентоспроможність підприємства – здатність витримувати конкуренцію і протистояти конкурентам [9, с. 23].
В.М. Осипов	Конкурентоспроможність підприємства – це властивість об'єкта, що характеризується можливістю реального або потенційного задоволення ним конкретної потреби певного ринку [10, с. 347]
І.О. Піддубний, А.І. Піддубна	Конкурентоспроможність підприємства – це потенційна або реалізовані здатність економічного суб'єкта до функціонування в релевантній зовнішньому середовищі, яке ґрунтується на перевагах і відображає його позицію щодо конкурентів [11, с. 264]
Б.А. Райзберг	Конкурентоспроможність підприємства – це реальна і потенційна можливість фірм в існуючих для них умовах проектувати, виготовляти та збувати товари, які за цінovими і неціновими характеристиками є більш привабливими для споживачів, ніж товари їх конкурентів [12, с. 89].

В. Стівенсон	Конкурентоспроможність підприємства – здатність компанії задовольняти потреби клієнта порівняно з іншими компаніями, що пропонують подібний товар або послугу» [13, с. 65]
Ресурсний підхід	
В.П. Грошев	Конкурентоспроможність підприємства – комплекс споживчих властивостей товару, що визначає його відмінність від інших аналогічних товарів за ступенем і рівнем задоволення потреб покупців, і витратами на його купівлю й експлуатацію [14, с. 66]
М.О. Єрмолов	Конкурентоспроможність підприємства – відносна характеристика, яка відображає відмінності в процесі розвитку певного виробника від виробника конкурента як за ступенем задоволення власними товарами, так і за ефективністю виробничої діяльності [15, с. 40]
П.В. Забеліна Н.К. Моїсєєвої	Конкурентоспроможність підприємства – здатність приносити прибуток у короткостроковому періоді не нижче заданого, або перевищення над середнім прибутком [16 с. 22]
І.М. Злидень	Конкурентоспроможність підприємства – це спроможність підприємства до отримання синергічного ефекту від раціонального використання конкурентних переваг [17, с.76].
С.М. Клименко, О.С. Дуброва	Конкурентоспроможним, зазвичай, є те підприємство, яке тривалий час може залишатися прибутковим в умовах ринкової економіки [18, с. 330]
А. Печінкин, В. Фомін	Конкурентоспроможність підприємства - здатність товару зайняти та вдержати позицію на конкурентному ринку в певний період за конкуренції з іншими аналогічними товарами [19, с. 54]
Поєднання компаративного з ресурсним підходом	
М.П. Денисенко, А.П. Гречан, К.О. Шилова	Конкурентоспроможність підприємства – це комплексна порівняльна характеристика підприємства, яка відображає ступінь переваги сукупності оцінюваних показників діяльності, що визначають успіх підприємства на певному ринку за певний проміжок часу, по відношенню до сукупності показників конкурентів [20, с. 36]
А.В. Єрмак	Конкурентоспроможність підприємства – синтетична категорія, що характеризує здатність підприємства функціонувати та розвиватись відповідно до намічених стратегічних цілей, конкуруючи своїми товарами з іншими учасниками відповідного ринку обігу подібних за основним призначенням товарів у певному інтервалі часу, за існуючого рівня та характеру впливу факторів зовнішнього середовища, задовольняючи запити конкретної групи споживачів [21, с. 43]
Системний підхід	
Ю.Б. Іванов	Система, що складається з безперервно взаємодіючих факторів і характеризує ступінь реалізації потенційних можливостей по надбанню та утриманню впродовж тривалого періоду часу конкурентної переваги [22, с. 22]

Джерело: сформовано автором

Забезпечення конкурентоспроможності підприємства є сукупністю послідовних дій керуючої підсистеми, сфери забезпечення, що здійснюють взаємовплив на керовану підсистему для досягнення конкурентоспроможності на ринку [23, с. 98]. Сьогодні конкуренція на ринку стає все жорсткішою. Фінансовим показником, що визначає конкурентоспроможність є співвідношення між понесеними витратами та отриманими вигодами підприємства, іншими словами, – прибуток.

Відповідно до підсумків Державної служби статистики України, у 2016 р. фінансовий результат до оподаткування великих та середніх підприємств становив 75,6 млрд. грн. прибутку проти 236,6 млрд. грн. збитків у 2015 р. та 389,2 млрд. грн. у 2014 р. (рис.1).

Рис. 1. Фінансові результати до оподаткування великих та середніх підприємств України за 2012-2016 рр.

Джерело: побудовано автором за даними [24]

Протягом 2012-2013 рр. фінансовий результат до оподаткування великих та середніх підприємств становив 84,9 та 36,4 млрд. грн. прибутку відповідно. На 2,9 п. п. скоротилася частка збиткових підприємств у 2016 р., до 26,5 % (див. рис. 2).

Найбільш прибутковими, а відповідно й конкурентоспроможними виявилися галузі сільського, рибного та лісового господарства, а також професійна та науково-технічна діяльність. Сфери операцій з нерухомим майном та промисловість виявилися найбільш збитковими за підсумками 2016 р.

На конкурентоспроможність підприємства впливає досить велика кількість чинників. Вчені наводять безліч підходів до визначення чинників, що створюють стимулюючий або стримуючий вплив на конкурентоспроможність підприємств.

Деякі автори, акцентують увагу лише на внутрішніх та зовнішніх чинниках. Так, Г.Л. Азоев [25] сформулював 10 класифікаційних ознак чинників: економічні, нормативно правові, чинники структурного характеру, адміністративні, інфраструктура ринку, технічні (технологічні), інформаційні, географічні, демографічні, неправові. Ці групи чинників, не зважаючи на розгалуженість, розкривають лише зовнішнє середовище конкурентоспроможності підприємства.

Рис. 2. Фінансові результати до оподаткування великих та середніх підприємств України за видами економічної діяльності за 2016 р.
Джерело: побудовано автором за даними [24]

За підходом Х.А. Фасхієва та Є.В. Попової [26], навпаки, акцент зроблено на внутрішні чинники, що впливають на конкурентоспроможність підприємств: економічний потенціал і ефективність діяльності; рівень управління; фінансове середовище; науково-дослідний потенціал виробничий і збутовий потенціал; репутація підприємства, його ринкова стратегія, інноваційна діяльність; стан та кваліфікація трудових ресурсів; активи, основний капітал, власний і позиковий капітал, обсяг продажу, частка ринку, прибуток; організація і напрямки наукових досліджень, щорічні витрати на НДКР, число патентів на винагороди; форми організації та досвід функціонування елементів господарського механізму з позиції нововведень і відповідальності; платоспроможність, кредитоспроможність, структура капіталу; наявність сировинної бази, виробничі і збутові потужності, обсяг і напрями капіталовкладень, що визначають виробничу політику та інші.

Т.В. Федорова [27], узагальнивши думки Г.Л. Азоєва, Х.А. Фасхієва та Є.В. Попової, сформулювала своє бачення внутрішніх та зовнішніх чинників впливу. Так до зовнішніх чинників відносяться: тіньовий ринок, неправові фактори (бюрократія, корупція); соціально-культурні (традиції, звичаї, тощо); інфраструктура ринку; економічні (кредитна система країни, рівень інфляції та споживчих цін, курс валют, рівень цін на необхідні для виробництва ресурси тощо); демографічні (зміна у цільовому сегменті ринку; чисельність цільових

груп населення, залежно від змін статевовікового складу, міграції населення); ресурси (енергетичні та пально-мастильні речовини); науково-технічний прогрес (розробка спеціалізованого інноваційного устаткування для підприємств певної галузі); політико-правові (державне регулювання цін, податкова система тощо); конкуренти; реальні та потенційні споживачі; партнери (оптові та роздрібні торгівельні посередники); постачальники. До внутрішніх: конкурентоспроможність продукції; імідж підприємства; інноваціо-інвестиційна діяльність; маркетингова діяльність; менеджмент організації; соціальна відповідальність; рівень технічного оснащення, технології; масштаби виробництва; фінансовий стан підприємства; економічний, виробничий, ресурсний та збутовий потенціал [27, с. 695]. Відповідно до запропонованих чинників досить повно можна оцінити конкурентоспроможність підприємства, внутрішні чинники тісно перекликаються з місією підприємства.

Вчені І.І. Вініченко та Ж.В. Крючкова [28, с. 35-36] виділяють 15 чинників, що впливають на конкурентоспроможність підприємства: залежно від середовища функціонування (внутрішні та зовнішні чинники); за сферою походження (науково-технічні, організаційно-економічні, соціально-психологічні, екологічні, політичні); за рівнем управлінських рішень (стратегічні; тактичні; оперативні); за сферою управління (маркетингові, кадрові, фінансові тощо); за характером між факторного впливу (незалежні, похідні та взаємозалежні); за характером дії (типові для всіх галузей економіки, специфічні та індивідуальні); за тривалістю дії (постійні, тимчасові, епізодичні); за роллю чинників у забезпеченні конкурентоспроможності (основні, допоміжні, другорядні); за спрямованістю дії (стримуючі та дестабілізуючі); за ступенем корисності (корисні, шкідливі, нейтральні); за внутрішньою структурою (комплексні і прості); за ступенем впливу на конкурентоспроможність (сильного впливу, слабого впливу та мультиплікативні); за характером впливу на конкурентоспроможність підприємства (цілеспрямовані і випадкові); залежно від ступеня взаємообумовленості (первинні та похідні). Автори досить повно систематизували чинники, що мають вплив на конкурентоспроможність підприємства та притінили їх до конкретної сфери – аграрних підприємств.

За даними *The Global Competitiveness Index 2016-2017*, Україна посідає 85 позицію серед 138 країн. Минулого року Україна займала 79 місце, що говорить про погіршення конкурентоспроможності підприємств України. Відповідно до вищезазначеного звіту конкурентоспроможність України оцінюється за 12 критеріями: якість інститутів (129 місце), стан інфраструктури (75 місце), макроекономічна стабільність (128 місце), здоров'я і початкова освіта (54 місце), вища освіта і професійна підготовка (33 місце), ефективність ринку товарів і послуг (108 місце), ефективність ринку праці (73 місце), розвиненість фінансового ринку (130 місце), рівень технологічного розвитку (85 місце), розмір внутрішнього ринку (47 місце), рівень розвитку бізнесу (98 місце), інноваційний потенціал (53 місце) [29]. Серед проблемних факторів ведення бізнесу в Україні відзначено корупцію, політичну нестабільність, інфляцію,

неефективну урядову бюрократію, доступ до фінансування, нестабільність уряду, податкові ставки та податкове адміністрування, валютне регулювання та ін. [30] (рис. 3).

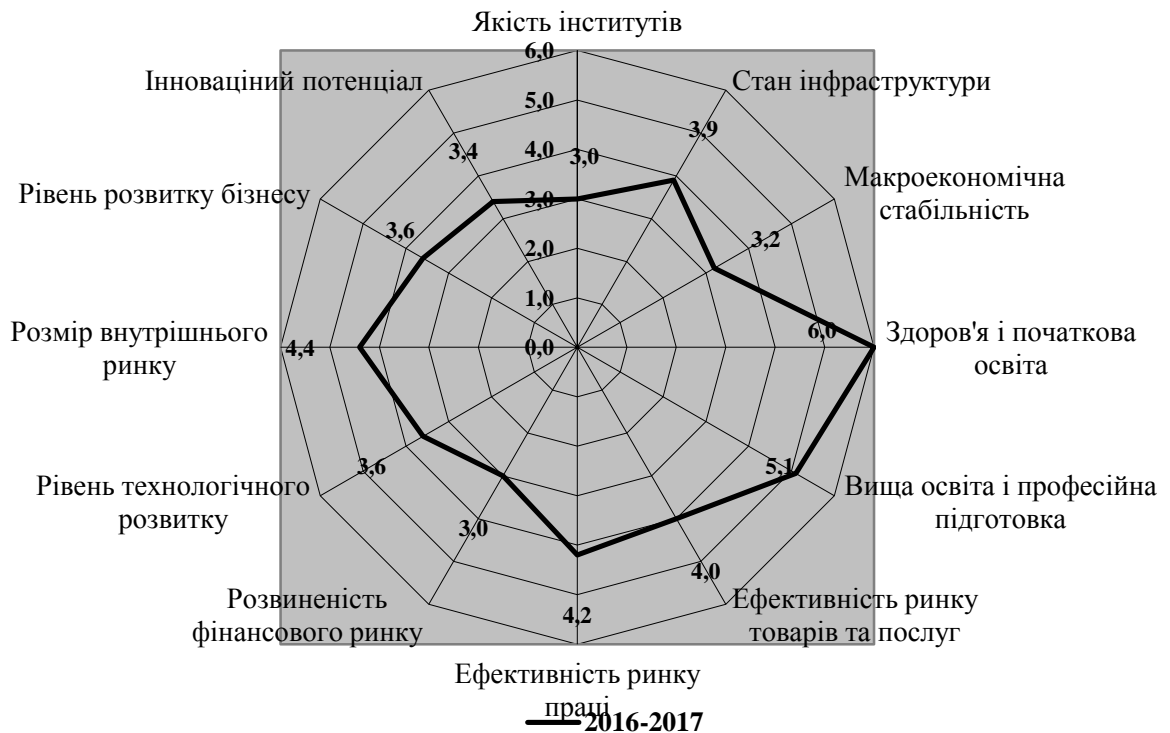

Рис. 3. Індекс конкурентоспроможності України за 2016-2017 рр.
Джерело: побудовано автором за даними [29]

Індекс конкурентоспроможності України протягом 2012-2014 рр. становив 4,0. З 2015 р. він знизився на 0,1 п.п. і становив 4,0. Найгіршими за показниками індексу в Україні є якість інститутів та розвиненість фінансового ринку (3,0); макроекономічна стабільність (3,2); інноваційний потенціал (3,4); рівень технологічного розвитку та рівень розвитку бізнесу. Найвищий показник отримав показник здоров'я і початкова освіта (6,0) та вища освіта і професійна підготовка (5,1).

Узагальнивши думки вчених щодо класифікації чинників, що впливають на конкурентоспроможність підприємства, можна виділити наступні гальмівні чинники, що стримують забезпеченість конкурентоспроможності суб'єктів господарювання, які поділяються на внутрішні та зовнішні.

До зовнішніх слід віднести: низький рівень попиту на інноваційну продукцію; труднощі кластеризації, кооперації та інтеграції з іншими [23, с. 100]; загроза появи послуг- або товарів-замінників, загроза вторгнення до галузі нових учасників, відсутність системного дієвого механізму управління органів державної влади, відсутність висококваліфікованих, достатньо підготованих молодих спеціалістів зі стратегічного маркетингу, конкурентоспроможності підприємств [31].

Не останнє місце займають і внутрішні чинники, що створюють негативний вплив на конкурентоспроможність підприємств: недостатність

фінансових ресурсів та інформації щодо впровадження нових технологій; небажання і слабка сприйнятливність підприємств до впровадження інновацій; низький рівень інноваційного потенціалу підприємств; нестача кваліфікованого персоналу [23, с. 100]; моральне старіння та фізична зношеність основних засобів; відсутність мотивації праці, низькі управлінські якості менеджерів, керівників підприємств та управлінського персоналу та ін. [31].

Саме вчасна направленість та дієвість керуючої системи на відповідні чинники створять позитивний вплив на конкурентоспроможність підприємства. Першочергово, необхідно починати з внутрішнього середовища, а саме: пошуку висококваліфікованого управлінського персоналу, створенні додаткових стимулів, що знайдуть своє відображення в продуктивності праці, забезпеченні підприємства основними засобами та вчасне їх оновлення, впровадженні виваженої фінансової стратегії розвитку підприємства. Саме ці основні чинники забезпечать ефективність діяльності підприємства та відповідний рівень його конкурентоспроможності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Минко Л. М. Сутність і складові поняття конкурентоспроможності підприємства [Електронний ресурс / Л. М. Минко // Наукові праці Національного університету харчових технологій. – 2015. – Т. 21 – № 1. – С. 86-92. – Режим доступу :

http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npnukht_2015_21_1_13.

2. Жовновач Р. І. Теоретико-методологічні підходи до оцінки конкурентоспроможності підприємств [Електронний ресурс] / Р. І. Жовновач. – Кіровоград: КНТУ // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. – 2011. – С. 106-113. – Режим доступу :

http://www.kntu.kr.ua/doc/zb_19_ekon/stat_19/14.pdf.

3. Білецька І. І. Конкурентоспроможність у її сучасному трактуванні / І. І. Білецька // Актуальні проблеми економіки. – 2004. – № 10 (40). – С. 80-87.

4. Вініченко І. І. Конкурентоспроможність аграрних підприємств : стан і перспективи / І. І. Вініченко // Агросвіт. – 2013. – № 21. – С. 10-13.

5. Грицишин Н. Конкурентоспроможність виробничого підприємства / Н. Грицишин // Галицький економічний вісник. – 2005. – № 1. – С. 29-34.

6. Диксон П. Р. Управление маркетингом / П. Р. Диксон; пер. с англ. – М. : ВИНОМ, 1998. – 560 с.

7. Должанський І. З. Конкурентоспроможність підприємства / І.З. Должанський, Т. О. Загорна. – К. : 2006. – 384 с.

8. Кузьмін О. Є. Управління міжнародною конкурентоспроможністю підприємства : підручник. / О. Є. Кузьмін, Н. І. Горбаль. – Львів : Компакт-ЛВ, 2005. – 304 с.

9. Ожегов С. И. Словарь русского языка : 6-е исправленное и значительно дополненное издание / С. И. Ожегов. – М. : Оникс 21 век, 2004. – 1198 с.

10. Осипов В. М. Управління конкурентоспроможністю продукції металургійної галузі : монографія / В. М. Осипов // За наук. ред. академіка Б.В.

Буркинського. – Одеса : МПП "Евен", 2005. – 296 с.

11. Піддубний І. О. Управління міжнародною конкурентоспроможністю підприємства / І. О. Піддубний, А. І. Піддубна. – Харків : ВД "ІНЖЕК", 2004. – 264 с.

12. Райзберг Б. А. Современный экономический словарь : 5-е изд. / Б. А. Райзберг, Л. Ш. Лозовский, Е. Б. Стародубцева. – М. : Инфра-М, 2009. – 536 с.

13. Стивенсон В. Дж. Управление производством / В. Дж. Стивенсон; [пер. с англ.] – М. : ООО «Издательство «Лаборатория Базовых Знаний», ЗАО «Издательство БИНОМ», 1998. – 928 с.

14. Краткий словарь менеджера / Под ред. В. П. Грошева. – М., 1991. – 322 с.

15. Ермолов М. О. Чем отличается конкурентоспособность фирмы от конкурентоспособности товара. Как продать товар на внешнем рынке / М. О. Ермолов. – М. : Мысль, 1990. – 364 с.

16. Забелин П. В., Моисеева Н. К. Основы стратегического управления / П. В. Забелин, Н. К. Моисеева. – М. : Информационно-внедренческий центр «Маркетинг», 1997. – 348 с.

17. Злидень І. М. Методичні підходи до оцінки конкурентоспроможності підприємства / І. М. Злидень // Економіка : проблеми теорії і практики : Зб. наук. праць. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2014. – Вип. 213: Т. І. – С. 75-81.

18. Клименко С. М. Управління конкурентоспроможністю підприємства : навч. посіб. / С. М. Клименко, О. С. Дуброва, Д. О. Барабась, Т. В. Омеляненко та ін. – К. : КНЕУ, 2006. – 527 с.

19. Печінкин А. Про оцінку конкурентоспроможності товарів та товаровиробників / А. Печінкин, В. Фомін // Маркетинг, 2000. – № 2. – С. 23-27.

20. Денисенко М. П. Методика кількісної оцінки конкурентоспроможності підприємства швейної галузі / М. П. Денисенко, А. П. Гречан, К. О. Шилова // Економіка та держава. – 2005. – № 8. – С. 36-38.

21. Єрмак А. В. Конкурентоздатність підприємства : сутність поняття (проблематика питання) / А. В. Єрмак // Вісник "Економічної науки України". – 2005. – № 1. – С. 41-44.

22. Иванов Ю. Б. Конкурентоспособность предприятия : оценка, диагностика, стратегия : научное издание / Ю. Б. Иванов, А. Н. Тищенко, Н. А. Дробитько, О. С. Абрамова. – Харків : Изд. ХНЭУ, 2004. – 256 с.

23. Гудзь О. Є. Фінансові стратегії забезпечення конкурентоспроможності підприємства [Електронний ресурс / О. Є. Гудзь // Фінансовий простір. – 2013. – № 4. – С. 97-103. – Режим доступу :

http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fin_pr_2013_4_13.

24. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://www.ukrstat.org.ua>.

25. Азоев Г. Л. Конкурентные преимущества фирмы / Г. Л. Азоев, А. П. Челенков. – М. : ОАО «Типография «Новости», 2000. – 256 с.

26. Фасхиев Х. А. Как измерить конкурентоспособность предприятия? [Электронный ресурс] / Х. А. Фасхиев, Е. В. Попова // Маркетинг в России и за рубежом. – 2003. – № 4. – Режим доступа :

<http://www.mavriz.ru/articles/2003/4/97.html>

27. Федорова Т. В. Конкурентоспроможність переробних підприємств агропродовольчого підкомплексу та чинники її підвищення в умовах трансформації економіки [Електронний ресурс / Т. В. Федорова // Економіка і суспільство. – 2017 – Вип. 9 – С. 690-697. – Режим доступу :

http://www.economyandsociety.in.ua/journal/9_ukr/118.pdf

28. Вініченко І. І. Ключові чинники впливу на конкурентоспроможність аграрних підприємств / І. І. Вініченко, Ж. В. Крючкова // Економіка та держава. – 2017. – № 4. – С. 32-37.

29. The Global Competitiveness Report 2016–2017. Insight Report. – Klaus Schwab, World Economic Forum. – 389 p.

30. Червякова В. В. Основні проблеми та перспективи підвищення інвестиційної привабливості України / В. В. Червякова // Економіка та управління на транспорті. – 2017. – Вип. 4. – С. 142-149. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/eut_2017_4_20

31. Петрова Н. О. Фактори впливу на формування конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств в конкурентному середовищі / Н. О. Петрова // Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). – Мелітополь : Вид-во Мелітопольська типографія "Люкс". – 2010. – № 1 (9). – С. 248-253.